

Social and Cultural Indicators of Child Rights in Iranian Islamic Society: Identification and Analysis

Maryam Sha'ban

Assistant Professor, Department of Social Studies, Institute of Cultural and Social Studies, Ministry of Science, Research and Technology.

Email: shaban@iscs.ac.ir

 0000-0001-6274-3684

Abstract

The present study, entitled “Social and Cultural Indicators of Child Rights in Iranian Islamic Society: Identification and Analysis,” seeks to identify the social and cultural indicators of child rights in Iranian Islamic society and describe the content of each of them based on the social and cultural contexts of Iranian society, the Islamic world, and the international level. The qualitative research method is with a content analysis research design. The findings show that child rights in Islamic Iranian society have eight social and cultural indicators, each of which has various dimensions and conceptual space. As a result, in Islamic Iranian society, the definition of a child and the age range of childhood also include the prenatal or fetal period from the time of embryo formation, which is why various rights are defined for the fetus, including the right to life; Accordingly, abortion is illegal and rejected. In expressing the right of children to have a family or a surrogate family, the Convention on the Rights of the Child emphasizes adoption, but in Iran and the Islamic world, the emphasis is on guardianship and custody.

Keywords: Child rights, Convention on the Rights of the Child, typology, prohibition of abortion, Islamic Covenant on the Rights of the Child.

Extended abstract

Purpose

The present study, entitled "Social and Cultural Indicators of Child Rights in Islamic Iranian Society: Identification and Analysis," seeks to identify the social and cultural indicators of child rights in Islamic Iranian society and describe the content of each of them based on the social and cultural contexts of Iranian society, the Islamic world, and the international level. The principal purpose of this study is therefore to identify the social and cultural indicators of child rights in Islamic Iranian society and to describe the content of each indicator based on these three contextual levels. To this end, the paper pursues two questions: what are the social and cultural indicators of child rights in Islamic Iranian society, and what is the meaning of each?

Design/Methodology/Approach

The present research is conducted with a qualitative approach and content analysis method. In order to address the research problem and questions, the researcher first identifies, initially examines, and selects relevant cases in an exploratory step, and then studies and analyzes the existing documents and information. In the next step, the researcher has defined the conceptual and semantic space of each of the aforementioned indicators by presenting the social and cultural indicators of children's rights in Iranian Islamic society. Therefore, in the first step, and in order to identify the areas that are effective in defining and determining the semantic space of children's rights in Iran, the researcher identified the existing documents and information in an exploratory step. Then, by screening the sources and information found with a focus on "their originality," five different social and cultural areas that were effective in determining the nature of children's rights in Iranian Islamic society were selected: (1) Iranian laws and regulations; (2) domestic policymaking in the three spheres of governance, government, and bureaucracy; (3) international community policies; (4) Islamic religious rulings; and (5) Islamic world policies (Covenant).

Findings

The findings show that children's rights in Iranian Islamic society have eight social and cultural indicators: the definition of a child; the fundamental rights of the child; the family and its alternatives; the health, welfare, and security of the child; the education of the child; the expansion of special protection for children; the protection of special children; and a child-friendly society—each of which has diverse dimensions and conceptual

space. In response to the research question, the types of children's rights were presented in five determining social and cultural areas in Iranian society in the form of a conceptual model. Each of the types was then subjected to comparative qualitative content analysis from the perspective of each of the five areas. The eight main concepts, with stage one and stage two subsets for complex concepts, express the social and cultural types of children's rights in Iranian Islamic society based on its five determining areas. The set of rights proposed in the conceptual model is extracted in a transparent and direct or implicit and indirect manner in five determining social and cultural areas. The five social and cultural areas that determine children's rights in Iranian-Islamic society include laws and regulations in Iran; domestic policies in the three spheres of governance, government, and bureaucracy; policies of the international community; the rulings of Islam; and policies of the Islamic world. There were similarities and differences in the definition and elaboration of each type of child rights, which are discussed in more detail during the presentation of the findings. However, the most important issues that indicate the deep differences among the five areas that determine children's rights in Iranian-Islamic society are related to the definition of the concept of a child, the right to life, and the surrogate family.

Research Limitations/Implications

This research has several limitations that should be acknowledged. First, the qualitative nature of the research and its reliance on documentary and content analysis may limit the generalizability of findings to broader populations or to other cultural and legal contexts. Second, the study's focus on five specific determining areas, while comprehensive, may not exhaustively capture all social and cultural factors influencing children's rights in Iranian Islamic society. Third, the comparative analysis of international, Islamic, and domestic frameworks may be constrained by differences in legal terminology, cultural interpretation, and the availability of primary sources. Fourth, the study does not empirically test the proposed conceptual model through field research or implementation, which limits the ability to assess its practical feasibility and effectiveness. Accordingly, it is suggested that future research conduct empirical studies examining the practical implementation of the proposed indigenous indicators in Iranian legal and policy frameworks, expand the comparative analysis to include additional Islamic countries and legal traditions, and develop quantitative indicators for measuring the effectiveness of child rights protections in diverse social and cultural contexts.

Practical Implications

As a result of the findings, it is evident that in the domestic arenas of Iran and the Islamic world, the definition of a child and the age range of childhood also include the prenatal or fetal period from the time of embryo formation. For this reason, various rights are defined for the fetus, including the right to life; accordingly, abortion is prohibited and rejected. In contrast,

in international rules centered on the Convention on the Rights of the Child, the fetal period is not included in childhood, and abortion is permitted as the main characteristic of the right to life, and even the most important and fundamental right for children in the prenatal period is ignored. Furthermore, in stating the right of children to have a family or a surrogate family, the Convention on the Rights of the Child emphasizes adoption, but in Iran and the Islamic world, adoption is completely prohibited and rejected; instead, the issue of guardianship and custody has been emphasized because guardianship and custody reduce the possibility of the rights of children who are entrusted to others for care being violated. Such a matter is not unrelated to the issue of children's right to their safety. Finally, it should be said that the formal and executive structure of children's rights in Iran and the Islamic world needs further review in order to define and promote indigenous children's rights or types that are appropriate to the domestic social and cultural contexts. This is in line with avoiding copying cases from the Convention on the Rights of the Child at the executive level; it is also an effort to identify cases of children's rights that are appropriate to the domestic contexts of the Iranian Islamic society and that also provide a definition and executive guarantee for the child class. It is suggested that in the political arena, the main institution related to children's rights, which is the national authority for the Convention on the Rights of the Child, should study and carefully examine the dimensions of children's rights, especially in the social and cultural contexts of the Iranian Islamic society, over time; finally, it should compile indigenous indicators of children's rights and present them in the international community, especially at meetings of the Convention on the Rights of the Child, and emphasize the preservation of the indigenous nature of children's rights; and finally, it should scrutinize and follow up on its reservation.

Social Implications

From a social perspective, this research reveals that the definition and content of children's rights are not universal but are shaped by the social and cultural contexts of each society. The findings highlight significant differences between international frameworks and Islamic-Iranian domestic frameworks, particularly regarding the definition of childhood, the right to life, and family arrangements. These differences have profound implications for how children's rights are understood, protected, and implemented in Iranian society. The study underscores the importance of developing indigenous indicators of children's rights that are consistent with the social and cultural contexts of Iranian Islamic society while also engaging constructively with international frameworks. At the level of overall policy, the central recommendation is to move beyond the mere adoption of international conventions and toward the development of indigenous frameworks that reflect the values, legal traditions, and social realities of Iranian society. This approach would not only enhance the effectiveness of child rights protections but also strengthen the legitimacy of these

protections in the eyes of the Iranian public.

Originality/Value

The primary innovation of this article lies in offering a comprehensive and indigenous analysis of the social and cultural indicators of child rights in Iranian Islamic society, based on a comparative content analysis of five determining areas: Iranian laws and regulations, domestic policymaking, international community policies, Islamic religious rulings, and Islamic world policies. In contrast to prior studies that have either addressed children's rights in general terms or applied international frameworks without considering the Iranian Islamic context, this research provides a systematic and culturally grounded analysis that identifies eight social and cultural indicators and their diverse dimensions. The identification of significant differences between international and Islamic-Iranian frameworks—particularly regarding the definition of childhood, the right to life, and the surrogate family—offers a novel contribution to the literature. The proposed conceptual model provides a practical and theoretically grounded framework for developing indigenous indicators of children's rights. Its value accrues to policymakers, legal scholars, child rights advocates, and researchers interested in the intersection of Islamic law, international human rights, and social and cultural contexts.

شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی حقوق کودک در جامعه ایرانی اسلامی: شناسایی و تحلیل

مریم شعبان

استادیار گروه مطالعات اجتماعی، مؤسسه مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، تهران، ایران

Email: shaban@iscs.ac.ir

 0000-0001-6274-3684

چکیده

پژوهش حاضر با عنوان «شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی حقوق کودک در جامعه ایرانی اسلامی: شناسایی و تحلیل» به دنبال شناسایی شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی حقوق کودک در جامعه ایران اسلامی و شرح محتوایی هریک از آن‌ها براساس بسترهای اجتماعی و فرهنگی جامعه ایرانی، جهان اسلام و سطح بین‌المللی است. روش پژوهش کیفی با طرح تحقیق تحلیل محتوا است. محقق، ابتدا اقدام به شناسایی، گزینش، مطالعه و تحلیل اسناد و اطلاعات موجود نموده است که شامل پنج عرصه تعیین‌کننده هستند؛ سپس، به ارائه شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی حقوق کودک در جامعه اسلامی ایرانی و تدقیق فضای معنایی آن‌ها می‌پردازد. یافته‌ها نشان می‌دهند که حقوق کودک در جامعه ایرانی اسلامی دارای هشت شاخص اجتماعی و فرهنگی شامل تعریف کودک؛ حقوق بنیادین کودک، خانواده و جایگزین آن، سلامت، رفاه و امنیت کودک، آموزش کودک، گسترش حمایت‌های ویژه از کودکان، حمایت از کودکان ویژه، جامعه دوستدار کودک است که هرکدام دارای ابعاد و فضای مفهومی متنوعی هستند. در نتیجه، در جامعه ایرانی اسلامی تعریف کودک و محدوده سنی کودکی شامل دوران پیش از تولد یا دوران جنینی از زمان تشکیل نطفه نیز می‌شود به همین دلیل برای جنین حقوق مختلفی از جمله حق حیات تعریف می‌شود؛ پیرو همین امر سقط جنین غیرمجاز و مطرود است؛ اما در قواعد بین‌المللی با محوریت کنوانسیون حقوق کودک، دوران جنینی مشمول دوران کودکی نمی‌شود و سقط جنین مجاز است. در بیان حق کودکان برای داشتن خانواده و یا خانواده جایگزین، کنوانسیون حقوق کودک به فرزندخواندگی تأکید دارد؛ اما در ایران و جهان اسلام، بر حضانت، تأکید شده است.

کلیدواژه‌ها: حقوق کودک، کنوانسیون حقوق کودک، گونه‌شناسی، منع سقط جنین، میثاق اسلامی حقوق کودک.

شاپای الکترونیک: ۶۵۵۵X-۲۵۸۸ / پژوهشکده تحقیقات راهبردی / فصلنامه علمی راهبرد اجتماعی - فرهنگی

 10.22034/scs. 2026.561408.1772

صحت مطالب بر عهده نویسنده مقاله است و الزاماً بیانگر دیدگاه پژوهشکده تحقیقات راهبردی نیست.

۱. مقدمه و بیان مسئله

پیش از وقوع جنگ جهانی اول زمره‌های حمایت از قشر کودک و نوجوان (زیر ۱۸ سال)، با تمرکز بر آن دسته از کودکانی که در معدن و کارخانه و در شرایط خطرناک مشغول به کار بودند، شدت گرفت. دامنه گسترده اثرات منفی جنگ برای کودکان، لزوم حمایت از آن‌ها را در پایان جنگ مطرح کرد؛ پیرو همین امر، اولین گام‌های حقوقی توسط سازمان ملل در ۱۹۲۴، برداشته شد و پیش‌نویس اعلامیه جهانی حقوق کودک در قالب ۵ ماده در زمینه تغذیه، بهداشت و مسکن برای کودکان جنگ‌زده و حمایت از آن‌ها در برابر پیامدهای جسمی و روانی جنگ جهانی اول منتشر شد. پیش‌نویس مذکور در اصل به‌وسیله یک سازمان با ماهیت غیردولتی بین‌المللی تدوین شده و سپس در ژنو مورد تصویب قرار گرفت (نوبهار، ۱۳۸۲: ۲). پس از اتمام جنگ جهانی دوم در راستای ایجاد حمایت و رسیدگی به وضعیت کودکان اروپایی که جنگ بر آن‌ها تأثیر منفی داشته و گرفتار پیامدهای منفی جنگ بودند، صندوق کودکان سازمان ملل متحد^۱ در سال ۱۹۴۶، شکل گرفت. صندوق مذکور در سال ۱۹۸۳ م، پیرامون تلاش‌ها و مطالبات سازمان‌های غیردولتی، به دنبال ایجاد نهادی تحت عنوان کنوانسیون حقوق کودک بود (مصفا، ۱۳۹۳: ۱۱۴)، چنین مطالبه‌ای با تداوم جنگ‌های مختلف و پیامدها و آسیب‌های ناشی از آن‌ها، اهمیت و ضرورت توجه ویژه به قشر کودک و نوجوان را مطرح کرد؛ سرانجام، پیش‌نویس اصول اعلامیه حقوق کودک تدوین و در اجلاس بیستم نوامبر ۱۹۵۹، در جریان قطعنامه‌ای به اشتراک گذاشته و مصوب شد (Convention on the Rights of the Child, 1948 & 1959). طرح مذکور براساس اعلامیه جهانی حقوق کودک طراحی و تدوین شده بود و مورد استقبال چندانی هم قرار نگرفت و چه‌بسا بسیاری از کشورها به آن حمله و انتقاد کردند. در نهایت، مراسم تأیید و امضای موضوع کنوانسیون حقوق کودک در روز جمعه ۲۶ ژانویه ۱۹۹۰ م، آغاز شده و ۶۱ کشور جهان آن را پذیرفته و تصویب کردند؛ بنابراین به‌صورت یک قانون بین‌المللی درآمد و کنوانسیون حقوق کودک در ۲ سپتامبر ۱۹۹۰، قابلیت اجرایی یافت (1: Convention on the Rights of the Child, 1959). ایران نیز در سال ۱۳۷۲، به کنوانسیون حقوق کودک پیوست و ساختاری رسمی با عنوان «مرجع ملی کنوانسیون حقوق کودک» را برای پیگیری حقوق کودکان ایرانی ایجاد نمود.

باید توجه داشت که در سطح بین‌المللی، دو ساختار در رابطه با کنوانسیون حقوق کودک وجود دارد: «حق شرط» و «کمیته حقوق کودک»؛ هر دو مورد مذکور در راستای تسهیل تحقق حقوق کودکان، اقدام کرده و اثرگذارند. به این معنی که همه کشورهای جهان برای پیوستن به انواع کنوانسیون‌ها دارای حق شرط هستند؛ یعنی هر کشوری به دنبال پیوستن به کنوانسیون حقوق کودک و تعهد برای حمایت از حقوق کودکان، ملزم به پذیرش بی‌چون و چرای همه بندها و مواد پیمان‌نامه جهانی نیست بلکه، هر مواد و بند را در صورتی که با مبانی اجتماعی و فرهنگی آن‌ها در تعارض نباشند به صورت کامل اجرا می‌کنند؛ اما در صورت وجود موارد متناقض با بسترهای داخلی، آن‌ها را متناسب با شرایط اجتماعی و فرهنگی خود، بازتعریف کرده و سپس اجرا می‌کند. مورد دوم، کمیته حقوق کودک نیز، کمیته نظارتی در کنوانسیون است که هر سال بر وضعیت تحقق حقوق کودکان کشورهای مختلف، نظارت کرده و دو سال یک بار، نیز گزارش کشورها از وضعیت حقوق کودک داخلی خود را دریافت و مورد ارزیابی قرار می‌دهد. در نظارت و ارزیابی مذکور، معیار ارزیابی پیمان‌نامه جهانی است؛ اما حق شرط(های) هر کشور نیز منظور می‌شوند. در نهایت، کمیته مذکور، کشورها را براساس معیارهایی، مورد تأیید قرار می‌دهد و یا آن‌ها را موظف و توصیه به ایجاد تغییراتی در راستای تحقق بیشتر حقوق کودک می‌نماید (کاظمی، ۱۳۹۴).

لازم به توجه است که همه کشورهای اسلامی در حال حاضر، به کنوانسیون حقوق کودک پیوسته و حقوق شرط خود را نیز در جهت حفظ ارزش‌ها و مبانی فرهنگی و اجتماعی جامعه‌شان، مطرح و لحاظ نموده‌اند؛ اما از همان ابتدای پیوستن آن‌ها به کنوانسیون، کمیته مربوطه نقدها و جبهه‌گیری‌های بسیاری نسبت به گزارش‌های دوسالانه جوامع مسلمان داشته است و نیز پیرامون حق شرط آن‌ها مخالف‌ها و نقدهای بسیاری را مطرح کرده است؛ این موارد توسط جوامع دیگری که عضو کنوانسیون و کمیته حقوق کودک هستند نیز به صورت مستقیم و غیرمستقیم مطرح شدند که در اصل ریشه همه حمله‌های آن‌ها متوجه مبانی ارزشی جوامع مسلمان با محوریت احکام «دین اسلام» بوده است؛ بنابراین کشورهای اسلامی در کنوانسیون حقوق کودک، همواره با نقدهای مکرر و فشارهای بین‌المللی زیادی با هدف و نیت تغییر مبانی ارزشی، اجتماعی و فرهنگی خودشان، روبه‌رو شدند؛ در برابر فشارهای مذکور، همه کشورهای اسلامی، نقدها و اعمال فشارها را در تعارض با ماهیت و روح کنوانسیون اعلام داشتند؛ بنابراین مناقشه بین‌المللی شکل گرفت که کشورهای اسلامی را در تنگنا و دوراهی قرار داد؛ راه اول برای کشورهای اسلامی، پافشاری بر رعایت حق شرط خود

در جهت تطبیق مواد پیمان‌نامه حقوق کودک با شرایط اجتماعی و فرهنگی داخلی خودشان بود، راه دوم، تسلیم در برابر فشارهای بین‌المللی و پذیرش ایجاد تغییر در ساختارهای اجتماعی و فرهنگی جامعه خودشان، و در راستای جلب تأیید کنوانسیون بین‌المللی بود. بنابراین، کشورهای اسلامی، در عمل، اقدام سومی انجام دادند؛ آن‌ها مجمعی مشترک پیرامون حقوق کودک در بین همه جوامع مسلمان در یمن تشکیل دادند و خروجی آن نیز به صورت یک پیمان‌نامه در بین جوامع اسلامی برای دفاع از حق شرط و تطبیق کنوانسیون با شرایط اجتماعی و فرهنگی خودشان تدوین شد. پیمان‌نامه مذکور با عنوان «میثاق حقوق کودک در اسلام» به تصویب رسید؛ ماهیت میثاق، بیشتر یک «مقاومت» در برابر اعمال فشار قدرت‌های بین‌المللی بر جوامع مسلمان بود که هدف اصلی آن نیز ایجاد تغییر در ساختارهای داخلی جوامع اسلامی بود؛ مقاومتی که بر تداوم ارزش‌ها و مبانی دین اسلام در جوامع مسلمان تأکید داشت. با وجود تحولات مذکور، همچنان این ابهام برای فعالان عرصه حقوق کودک در ایران وجود دارد که در جامعه ایرانی اسلامی، شاخص‌های فرهنگی و اجتماعی حقوق کودک در ایران کدام‌اند؟ و فضای معنایی هر کدام از آن‌ها چگونه است؟

هدف پژوهش حاضر، شناسایی شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی حقوق کودک در جامعه ایران اسلامی و شرح محتوایی هر یک از آن‌ها براساس بسترهای اجتماعی و فرهنگی جامعه ایرانی، جهان اسلام و سطح بین‌المللی است. پرسش‌های پژوهش حاضر نیز به این شکل هستند: «شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی حقوق کودک در جامعه ایرانی اسلامی کدام‌اند؟ و هر کدام چه فضای معنایی دارند؟»

۲. پیشینه پژوهش

در رابطه با کودکان و نوجوانان در ایران، پژوهش‌های بسیاری در داخل و خارج از ایران، انجام شده‌اند. پژوهش‌هایی که در حوزه‌های مختلف جامعه‌شناسی، حقوق، مددکاری اجتماعی و روان‌شناسی انجام شده‌اند؛ اما تلاش و جستجوهای پژوهشگر در راستای یافتن پژوهش‌های موجودی که نشان‌دهنده گونه‌ها و شاخص‌های حقوق کودک در ایران و در نهایت ارائه مبانی بومی حقوق کودک در جامعه اسلامی ایرانی باشد در بین منابع داخلی و خارجی بی‌نتیجه بود. بنابراین، تاکنون مطالعه‌ای پیرامون گونه‌ها و شاخص‌های حقوق کودک در ایران و در نهایت ارائه مبانی بومی حقوق کودک در جامعه ایرانی اسلامی، انجام نشده است؛ بنابراین، در این پژوهش، به دنبال شناسایی

گونه‌ها و شاخص‌های حقوق کودک در ایران هستیم.

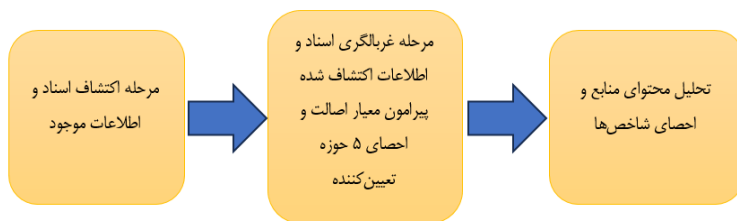
مهم‌ترین و اصلی‌ترین مفهوم پژوهش حاضر که مباحث پیرامون آن بیان و تحلیل می‌شوند مفهوم «حقوق کودک» است. منظور از حقوق کودک در پژوهش حاضر، به‌طور خلاصه به این شکل است: مجموعه‌ای از مواد و بندهایی پیرامون مبانی حقوق بشر است که در راستای تدوین و ارائه قواعدی پیرامون حمایت همه‌جانبه از افراد عمل می‌کند؛ افرادی که براساس بسترهای اجتماعی و فرهنگی جامعه خود، کودک و نه بزرگسال، محسوب می‌شوند (شعبان، ۱۳۹۹: ۵۶). لازم به بیان است که در تعریف مفهومی کودکی، تعیین بازه زمانی و سنی، یکی از مهم‌ترین گام‌ها است که نه‌تنها تعیین‌کننده گروه مورد نظر به‌عنوان مخاطبان است بلکه ماهیت آن‌ها را نیز تعیین می‌کند. کودک در اسناد بین‌الملل به‌خصوص پیمان‌نامه حقوق کودک که مرجع در سطح جهانی است، براساس ماده ۱، یعنی هر فرد انسانی که از نظر سنی زیر ۱۸ سال تمام باشد. کودک در جامعه ایرانی اسلامی نیز، هر فرد انسانی از زمان تشکیل نطفه است تا قبل از ۱۸ سالگی تمام قمری؛ بنابراین، دوران کودکی از ۱۸ سالگی، پایان می‌یابد (شعبان، ۱۴۰۴: ۱۳).

۳. روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر با رویکرد کیفی و روش تحلیل محتوا انجام می‌شود. محقق، برای پرداختن به مسئله و پرسش‌های پژوهش، در اقدامی اکتشافی ابتدا به شناسایی، بررسی اولیه، گزینش موارد مرتبط می‌پردازد و سپس، مطالعه و تحلیل اسناد و اطلاعات موجود را انجام می‌دهد. پژوهشگر، در گام بعدی خود در پژوهش حاضر، با ارائه شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی حقوق کودک در جامعه ایرانی اسلامی به تعریف فضای مفهومی و معنایی هر کدام از شاخص‌های مذکور، پرداخته است.

بنابراین، در گام اول و در راستای شناسایی زمینه‌های مؤثر بر تعریف و تعیین فضای معنایی حقوق کودک در ایران، در یک اقدام اکتشافی به شناسایی اسناد و اطلاعات موجود پرداختیم؛ سپس با غربالگری منابع و اطلاعات یافته شده با محوریت «اصالت آن‌ها»، پنج حوزه اجتماعی و فرهنگی مختلف که در تعیین ماهیت حقوق کودکان در جامعه اسلامی ایرانی اثرگذار بودند را گزینش نمودیم که شامل موارد زیر هستند: قوانین و مقررات ایران؛ سیاست‌گذاری‌های داخلی در سه عرصه حاکمیتی، دولتی و دیوان‌سالاری؛ سیاست‌گذاری‌های جامعه جهانی (بین‌الملل)؛ احکام دین اسلام؛

سیاست‌گذاری‌های جهان اسلام (میثاق).

نمودار (۱): مراحل احصای منابع و تحلیل آنها

پنج حوزه اجتماعی و فرهنگی مختلف که در تعیین ماهیت حقوق کودکان در جامعه اسلامی ایرانی اثرگذار بودند؛ به‌صورت جدول زیر قابل ارائه هستند؛ لازم به‌دقت است که فراوانی و جزئیات مربوط به اسناد هر حوزه نیز، در جدول زیر نمایش داده شده است.

جدول ۱: پنج حوزه اجتماعی-فرهنگی تعیین‌کننده ماهیت حقوق کودک در جامعه

ردیف	میدان سیاست‌گذاری‌ها و اسناد	فراوانی اسناد (به عدد)
۱	قوانین و مقررات تقنینی (قانون مدنی، قانون مجازات اسلامی، قانون آیین دادرسی کیفری)	نامحدود*
۲	سیاست‌گذاری‌های حاکمیتی	۱۰۱
۳	سیاست‌گذاری‌های دولتی ^۱	۱۹
۴	سیاست‌گذاری‌های دیوانسالارانه (یوروکراتیک) ^۲	۶۱

۱. برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۶۸): برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۳): برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۹): سند ملی توسعه بخش بهداشت و درمان (سلامت) (۱۳۸۳): سند ملی توسعه فرابخشی امنیت غذا و تغذیه (۱۳۸۳): برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۴): تأسیس وزارت رفاه اجتماعی (۱۳۸۴): سند توسعه پژوهش و فناوری وزارت نفت (برنامه ۴) (۱۳۸۵): برنامه هدفمندسازی یارانه‌ها (۱۳۸۸): سند نقشه جامع علمی کشور (۱۳۸۹): نقشه جامع علمی سلامت کشور (۱۳۸۹): برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۰): سند چشم‌انداز وزارت نیرو (۱۳۹۰): سند راهبردی کشور در امور نخبگان (۱۳۹۰): تدوین پیش‌نویس سند ملی امنیت بانوان و کودکان در روابط اجتماعی (مجموعه دستگاه‌های دولتی) (۱۳۹۲): سند کاهش آسیب‌های اجتماعی، سازمان امور اجتماعی یا شورای اجتماعی کشور (۱۳۹۵): منشور حقوق شهروندی (۱۳۹۵): برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۶): برنامه هفتم توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۳).
۲. ایمن‌سازی کودکان جمهوری اسلامی ایران (از ۱۳۵۳ تاکنون): اقدامات اجرایی کمیته امداد امام خمینی و سازمان بهزیستی کشور (بعد از انقلاب): شورای عالی برنامه‌ریزی کشوری پیشگیری از عفونت HIV و ایدز و

ردیف	میدان سیاست‌گذاری‌ها و اسناد	فراوانی اسناد (به عدد)
۵	سیاست‌گذاری‌های جامعه جهانی (بین‌الملل) ^۱	۱۸

کنترل آن (۱۳۶۷-۱۳۸۵): دستورالعمل تخصصی مراقبت و پرورش از کودکان تحت سرپرستی سازمان بهزیستی (۱۳۷۱): تشکیل واحد پیشگیری از معلولیت‌ها در بهزیستی (۱۳۷۵): طرح جامع آموزش مهارت‌های زندگی در مدارس (۱۳۷۵): پیش‌نویس توافق‌نامه‌ای در خصوص جمع‌آوری، پذیرش، طبقه‌بندی و نگهداری کودکان خیابانی (۱۳۷۷): طرح تجهیز و راه‌اندازی مراکز جمع‌آوری، شناسایی و هدایت متکدیان و کودکان خیابانی (۱۳۷۷): طرح مراکز شناسائی، تشخیص و جایگزینی کودکان خیابانی (۱۳۷۸): طرح اکرام (۱۳۷۸): اورژانس اجتماعی (۱۳۷۸): خانه سبز (پسرانه): خانه ریحانه (دخترانه) (۱۳۷۸-۱۳۸۱): تعهدات ایران به برنامه‌ها و سیاست‌های آموزشی برای همه مصوب اجلاس بین‌المللی داکا (۱۳۷۹-۱۳۹۵): کمیته ملی شیر (۱۳۷۹): مراکز مشاوره بیماری‌های رفتاری (۱۳۷۹ به بعد): برنامه ملی راهبردی ایدز (۱۳۸۰): برنامه شیر مدرسه ایران (شما) (۱۳۸۰ به بعد): طرح ساماندهی بیست هزار کودک خیابانی (۱۳۸۱): مهمان‌سرا یا پناهگاه کودکان خیابانی (۱۳۸۱): سازمان بهزیستی کشور (۱۳۸۱): سند توانمندسازی و سامان‌دهی سکونتگاه‌های غیررسمی (۱۳۸۱): سازمان بهزیستی کشور (۱۳۸۲): حمایت از کودکان کار خیابانی (۱۳۸۲): وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی (۱۳۸۲): آیین‌نامه چتر ایمنی رفاه اجتماعی (۱۳۸۴): آیین‌نامه ساماندهی کودکان خیابانی (۱۳۸۴): برنامه پزشک خانواده و بیمه روستایی (۱۳۸۴): آیین‌نامه ساماندهی عشایر کشور (۱۳۸۴): پایگاه تغذیه سالم در مدارس (۱۳۸۴ به بعد): برنامه مشارکتی حمایتی بهبود وضع تغذیه کودکان (۱۳۸۴ به بعد): باشگاه‌های مثبت (۱۳۸۴ به بعد): برنامه حمایت روانی و اجتماعی از مبتلایان به اچ‌آی‌وی (۱۳۸۵): نظام مراقبت مرگ و میر کودکان زیر ۵ سال (۱۳۸۵): بنیاد برکت، وابسته به ستاد اجرایی فرمان امام (نهاد حکومتی با فعالیت خیریه‌ای) (۱۳۸۶): شهر دوستدار کودک (۱۳۸۶): برنامه یک وعده غذای گرم در روستامهدها (۱۳۸۶): سند ملی جامع کنترل و کاهش آسیب‌های اجتماعی کشور (۱۳۸۷): طرح سرپرست داوطلب، توسعه برنامه‌های مراقبت از فرزندان در خانواده از طرف مراکز غیردولتی، تشکیل گروه‌های همیار فرزندان ترخیص شده، مراکز همیاری و مشاوره فرزندان ترخیص شده و بیمه آتیه (۱۳۸۸): طرح محسین (۱۳۹۰): برنامه جامع ارتقای سلامت روان کشور (۱۳۹۰ تا ۱۳۹۴): طرح غربالگری اوتیسم (۱۳۹۱ تا ۱۳۹۵): برنامه ادغام و پیشگیری از خودکشی در نظام مراقبت‌های بهداشتی اولیه (۱۳۹۲): دفترهای کفالت پناهندگی (۱۳۹۲): اجرای سیاست خصوصی‌سازی آموزش عمومی (۱۳۹۳): برنامه باروری سالم (۱۳۹۳): طرح توانمندسازی دانش‌آموزان دختر مناطق محروم (۱۳۹۳-۱۳۹۴): سند ائتلاف نظام مراقبت اجتماعی از دانش‌آموزان (۱۳۹۴): طرح بررسی نارسایی‌های عمده مندرج در قانون حمایت از خانواده مصوب ۱۳۹۱/۱۲/۱، (۱۳۹۴): سند ملی رشد تکامل کودکان ایرانی (۱۳۹۴): طرح آگاه‌سازی و پیشگیری از معلولیت (۱۳۹۴ به بعد): دفتر برنامه‌ریزی ازدواج و تعالی خانواده وزارت جوانان (۱۳۹۵): مراقبت‌های ادغام‌یافته کودکان سالم (۱۳۹۵): اقدامات اجرایی کمیته امداد امام خمینی و سازمان بهزیستی کشور (۱۳۹۶): کانون غیردولتی توسعه فرهنگی کودکان: شورای عالی سلامت و امنیت غذایی: گروه‌های یاری‌رسان در جمعیت‌های همسان: پایگاه مشاوره یا مراکز مشاوره و آزمایش داوطلبانه: برنامه سلامت مادران: مراقبت‌های ادغام یافته ناخوشی‌های اطفال (طرح مانا): ترویج تغذیه با شیر مادر: طرح ارتقای توان ذهنی شیرخواران.

۱. سیاست‌گذاری‌های جامعه جهانی (بین‌الملل) شامل ۱. برنامه‌های سازمان یونسف: ۲. قرارداد بین‌المللی جلوگیری از کشتار جمعی (ژنوسید) ۱۹۴۸ میلادی؛ ۳. اعلامیه جهانی حقوق بشر ۱۹۴۸ میلادی؛ ۴. کنوانسیون مربوط به وضع پناهندگان و پروتکل آن ۱۹۵۱ میلادی؛ ۵. میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی ۱۹۶۶ میلادی؛ ۶. میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ۱۹۶۶ میلادی؛ ۷. کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با قاچاق مواد مخدر و داروهای روانگردان ۱۹۸۸ میلادی؛ ۸. کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با

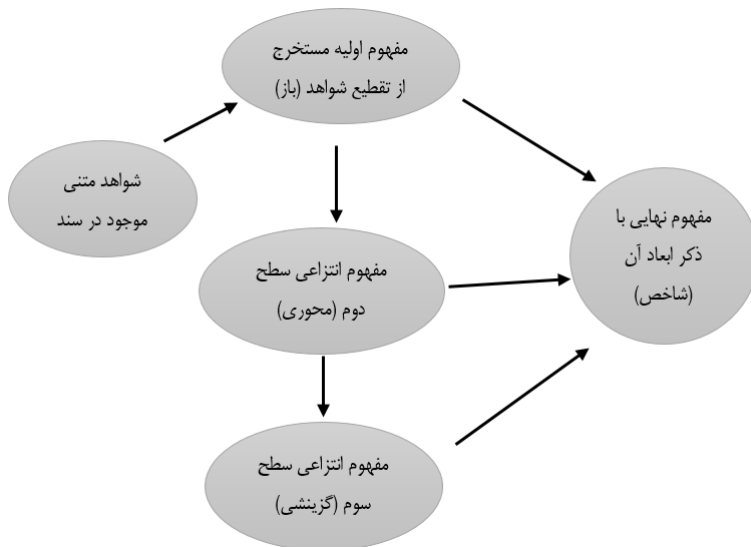
ردیف	میدان سیاست‌گذاری‌ها و اسناد	فراوانی اسناد (به عدد)
۶	احکام دین اسلام	نامحدود*
۷	سیاست‌گذاری‌های جهان اسلام (میثاق اسلامی حقوق کودک)	۱

* در همه حوزه‌های قوانین و مقررات کودک بخشی از مواد و تبصره‌های قانونی را به خود اختصاص می‌دهد.

۴. یافته‌های پژوهش

در این بخش از پژوهش، یافته‌های مرحله اول تحلیل محتوا در جهت پاسخ‌گویی به پرسش «شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی حقوق کودک در جامعه ایرانی اسلامی کدام‌اند؟ و هر کدام چه فضای معنایی دارند؟» ارائه می‌شوند. در این راستا، در جریان تحلیل محتوای منابع مربوط به پنج حوزه مبنایی^۱، شواهد احصاء، سپس در سه مرحله کدگذاری باز، محوری و گزینشی، مورد تحلیل و تقطیع قرار گرفتند و مفاهیم نهایی به‌صورت یک مدل مفهومی طراحی و ارائه شدند. مدل مفهومی حاصل ارتقای شواهد اولیه مشاهده شده به مقوله‌ها و سپس مفاهیم است که در بالاترین سطح انتزاعی، شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی حقوق کودک در جامعه اسلامی ایرانی را نشان می‌دهند.

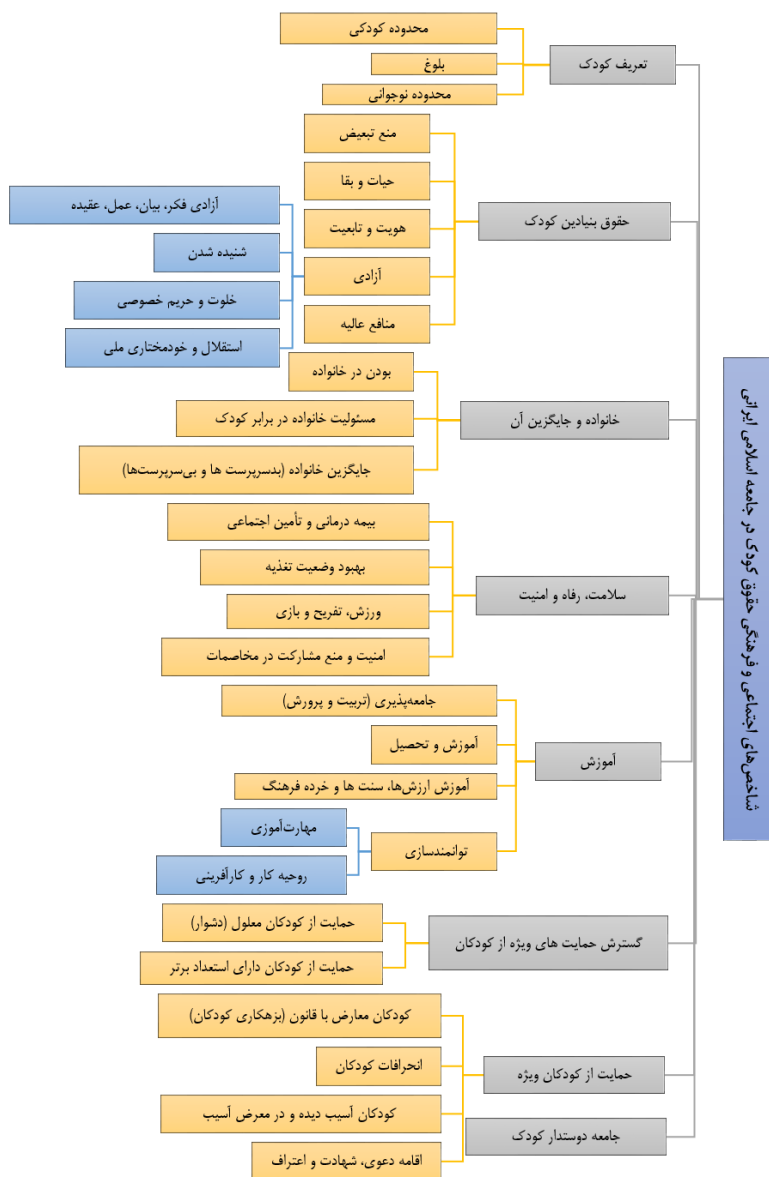
فساد ۲۰۰۳ میلادی؛ ۹. کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت ۲۰۰۶ میلادی؛ ۱۰. پیمان‌نامه حقوق کودک؛ ۱۱. پروتکل الحاقی درباره خرید و فروش کودکان، خودفروشی کودکان و هرزه‌نگاری کودکان؛ ۱۲. پروتکل الحاقی درباره بکارگیری کودکان در مناقشات مسلحانه؛ ۱۳. کنوانسیون ممنوعیت و اقدام فوری برای محو بدترین اشکال کار کودک ۱۹۹۹ میلادی؛ ۱۴. توصیه‌نامه ممنوعیت و اقدام فوری برای محو بدترین اشکال کار کودک؛ ۱۵. پروتکل اختیاری کنوانسیون حقوق کودک درباره آیین مکاتبات ۲۰۱۱ میلادی؛ ۱۶. اسناد بین‌المللی خاص مربوط به دادرسی ویژه اطفال و نوجوانان؛ ۱۷. توسعه هزاره؛ ۱۸. توسعه پایدار ۲۰۳۰. ۱. قوانین و مقررات تقنینی (قانون مدنی، قانون مجازات اسلامی، قانون آیین دادرسی کیفری)؛ سیاست‌گذاری‌های حاکمیتی، سیاست‌گذاری‌های دولتی، سیاست‌گذاری‌های دیوان سالارانه (بوروکراتیک)، سیاست‌گذاری‌های جامعه جهانی (بین‌الملل)، احکام دین اسلام، سیاست‌گذاری‌های جهان اسلام (میثاق اسلامی حقوق کودک).

نمودار (۲): مراحل تجزیه و تحلیل اطلاعات یافته شده

در مدل مفهومی، هشت مفهوم اصلی (با زیرمجموعه‌های مرحله یک و دو برای مفاهیم پیچیده) بیانگر شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی حقوق کودک در جامعه ایرانی اسلامی هستند. لازم به توجه است که مجموعه حقوق مطرح شده در مدل مفهومی به صورت شفاف و مستقیم یا مستتر و غیرمستقیم در پنج حوزه اجتماعی و فرهنگی تعیین‌بخش آن^۱ مورد اشاره قرار گرفته بودند.

۱. قوانین و مقررات تقنینی (قانون مدنی، قانون مجازات اسلامی، قانون آیین دادرسی کیفری)، سیاستگذاری‌های حاکمیتی، سیاستگذاری‌های دولتی، سیاستگذاری‌های دیوانسالارانه (بوروکراتیک)، سیاست‌گذاری‌های جامعه جهانی (بین‌الملل)، احکام دین اسلام، سیاستگذاری‌های جهان اسلام (میثاق اسلامی حقوق کودک).

نمودار (۳): شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی حقوق کودک در جامعه اسلامی ایرانی

با شناسایی شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی حقوق کودک در جامعه ایرانی اسلامی، در ادامه، به شرح و تدقیق فضای معنایی هر یک از شاخص‌های شناسایی شده می‌پردازیم.

۴-۱. فضای معنایی کودک و محدوده کودکی

زمانی که در مورد حقوق کودک صحبت می‌شود، اولین و مهم‌ترین گام، تعیین تعریف، محدوده زمانی و سنی کودکی است. چنین امری علاوه بر تدقیق گروه هدف و مخاطبان بیانگر ماهیت حقوق کودک نیز هست. در جامعه ایران و در مبانی دینی اسلامی که شامل احکام دین اسلام و میثاق حقوق کودک است، محدوده دوران کودکی از زمان تشکیل نطفه تا ۱۸ سالگی تمام، تعیین می‌شود. همان‌طور که در قوانین و مقررات ایران نیز مشخص است، کودکی دربرگیرنده دو مرحله اصلی شامل کودکی و نوجوانی است و هر دوی این دوران در برابر دوگانه یا دیگری خود یعنی بزرگسالی تعریف می‌شوند. هر دو مرحله کودکی (کودکی و نوجوانی) را باید با نگاه نسبی‌گرایانه، تعریف و تدقیق نمود و هرکدام از آن دوران دارای حقوقی متناسب و مخصوص خود، هستند؛ اما به‌طور کلی، روح و معنای حقوق حاکم بر هر دو دوره مذکور، در ذیل فضای کلی معنایی مفهوم کودکی، قرار گرفته و یکسان هستند؛ بنابراین می‌توان گفت در فضای مذکور، کودکی شامل یک عدم مسئولیت و یا عدم جدیت و قطعیت در مسئولیت‌مندی و حتی نیاز آن‌ها به حمایت و سهل‌گیری هستند. همچنین، دو مرحله مذکور در دوران کودکی با دو مفهوم مشخص «تولد» و «بلوغ» به‌عنوان دو پیونددهنده مهم در دوران کودکی به یکدیگر متصل شده و تشکیل یک کلیت را می‌دهند؛ در حقیقت همین تولد و بلوغ، زمینه را برای تفکیک و تقسیم عرصه کودکی به سه مرحله مجزا را فراهم می‌کنند.

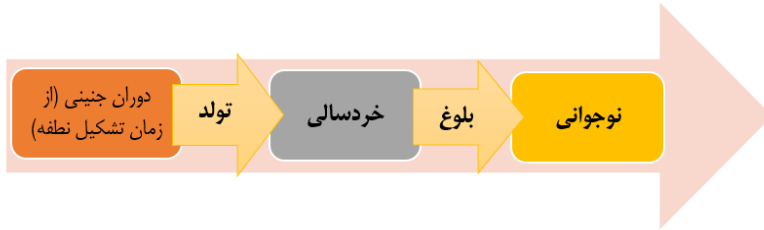
بنابراین، تعیین و تعریف دوران کودکی به شکل کوتاه، از زمان تشکیل نطفه تا ۱۸ سالگی تمام است.^۱ این موضوع بیانگر اهمیت و ارزش ماهیت انسان است که قبل و بعد از تولد را شامل می‌شود؛ بنابراین در تعریف مذکور، «وجود بالقوه» و «وجود بالفعل» انسان، هر دو مورد ارزش و توجه و احترام هستند.

در ادامه تعریف مذکور، یک ابهام و پرسش مطرح می‌شود که اگر جنینی به‌صورت مرده متولد شود چون در هر صورت ماهیت آن انسانی است پس همه ابعاد حقوق کودک برای جنین مرده لحاظ می‌گردد؛ ازجمله حقوقی مانند حق برخورداری از هویت، نسب و ...؛ چنین امری در مبانی حقوق کودک جهان اسلام و حوزه‌های داخلی جامعه ایرانی که مورد مطالعه قرار گرفته‌اند، بیان شده است؛ اما در متون مربوط به قوانین و مقررات بین‌المللی، محدوده دوران کودکی از بدو تولد و در برخی موارد نیز

۱. در مبنای تقویمی قمری یا شمسی، تفاوت و اختلاف وجود دارد.

با شرط زنده متولد شدن جنین، مطرح می‌گردد. بنابراین، هم نطفه و هم جنین و کودکی که مرده متولد شده، مشمول حمایت‌های حقوق کودک نبوده و موضوعیت ندارند. این موضوع نشان می‌دهد علی‌رغم این‌که جامعه جهانی با سردمداری ملل متحد و پیشگامی آمریکا و اروپا، مدعی انسان‌مداری و یا «اومانیزم» هستند؛ اما موضوع تعریف محدوده کودکی برای تعیین مبانی حقوق کودک را با نگاهی غیرحرفه‌ای و حتی تک‌بعدی و جزم‌گرایانه پیش برده‌اند، گویی تنها انسان‌های بالفعل را مدنظر داشته و ارزشی برای انسان بالقوه در عرصه حقوق کودک، مورد نظر نداشته‌اند. باید توجه داشت که در مبانی مورد مطالعه جامعه ایرانی و جهان اسلام، موضوع کودک، کودکی و حقوق کودک به صورت موضوع و امری «فراتاریخی» و «فرااجتماعی» بیان و مورد توجه قرار گرفته‌اند. به این معنی که هر نسل نسبت به حقوق کودکانی که در آینده قرار است متولد می‌شوند و مربوط به نسل و حتی نسل‌های آینده هستند را مورد توجه قرار داده و رعایت نمایند؛ نمونه عینی و مشخص چنین موضوعی، تلاش افراد برای ازدواجی سالم در راستای پیشگیری از بروز مسائل ژنتیکی و مسائل و مشکلات ارثی در کودک است که از تولد «کودکان دشوار» در قالب کودکان تازه متولد شده‌ای که دارای مشکلات و نقص‌های جسمانی و روانی مادرزادی هستند، پیشگیری می‌کند. چنین موضوع مهمی در مبانی کنوانسیون حقوق کودک و جوامع آمریکایی و اروپایی، نادیده گرفته شده و صرفاً به بندهای مربوط به حمایت از کودکان معلول و رفع نیازهای آن‌ها تأکید شده است که ماهیت درمانی و حمایتی پس از واقعه دارد؛ بنابراین مبانی حقوق کودک در جهان اسلام و ایران، کاملاً نگاهی بلندمدت، تاریخی و یا درزمانی دارد و موضوعی «نسلی»، «تاریخی» و حتی «فرانسلی» و «فراتاریخی» است. همچنین، در مبانی حقوق کودک جهان اسلام از جمله ایران، کودکی یک دوران و عرصه یکسان و یکدست، مطرح نمی‌شود؛ بلکه دوران و فضای معنایی کودکی می‌بایست با رویکرد «نسبی‌گرایانه» و مبتنی بر الزام‌ها و ضرورت‌های رایج در طول دوران کودکی به سه دوره (جنینی، خردسالی، نوجوانی) تقسیم شود؛ بنابراین با وجود این‌که در طول این سه مرحله، کودک از حمایت‌های ساختار حقوق کودک برخوردار است؛ اما در هر مرحله می‌بایست براساس ماهیت، توانایی و شرایط فردی هر کودکی، برای او مسئولیت‌ها و حقوق متفاوتی مطرح گردد؛ لازم به توجه است که چنین امری در سطح بین‌المللی و کنوانسیون حقوق کودک، مطرح نیست زیرا کودکی یک دوران یکدست، مطلق و یکسان پنداشته می‌شود که با زنده متولد شدن یک کودک تا ۱۸ سالگی او را در برمی‌گیرد و کودکان با وجود تفاوت‌ها در همه این مراحل با نگاهی

تک‌بعدی و جزمی، دارای یک وضعیت حقوقی ثابت و یکسان برای همه، خواهند بود.

نمودار (۴): مراحل کودکی در جامعه ایرانی-اسلامی، جهان اسلام و سند میثاق اسلامی حقوق کودک

۴-۲. فضای معنایی مجموعه حقوق بنیادین کودک

در رابطه با حقوق بنیادین کودک، در جامعه ایرانی اسلامی همچون دیگر جوامع اسلامی که پایبند به میثاق اسلامی حقوق کودک هستند، حق کودک بر حیات، ممنوعیت سقط جنین، رها کردن کودک و به قتل رساندن آن، مضموم و کاملاً رد شد است؛ چنین امری نه تنها براساس آیین اسلام گناه است بلکه در ساختار قانونی و سیاست‌گذاری‌های داخلی جوامع اسلامی از جمله ایران، جرم و مورد برخورد خواهند بود. در برابر جوامع مسلمان، کنوانسیون بین‌المللی حقوق کودک، جامعه جهانی و جوامع اروپایی و آمریکایی، معتقد هستند که نطفه و جنین، در دایره تعریف محدوده کودکی قرار نمی‌گیرند بنابراین سقط و کشتن جنین امری عادی است و زمانی موضوع حمایت از حیات کودکی مطرح می‌گردد که جنین زنده متولد شود و از آن پس کودک به شمار رفته و مورد حمایت ساختار حقوق کودک، قرار می‌گیرد.

سه موضوع دیگر مربوط به حقوق بنیادین کودک، شامل منع تبعیض، حق بر هویت و تابعیت و نیز رعایت منافع عالیه کودک است؛ چنین مواردی توسط جامعه ایران و دیگر جوامع جهان اسلام و جامعه جهانی و کنوانسیون بین‌المللی حقوق کودک، مورد تأکید و رعایت همه‌جانبه قرار گرفته‌اند؛ اما نکته حساس این است که در جامعه ایرانی اسلامی و حتی در جهان اسلام، پرداختن به حقوق کودک مبتنی بر ارزش‌های دین اسلام و محوریت نهاد خانواده است. بنابراین در جامعه ایرانی اسلامی و جوامع دیگر در جهان اسلام، ساختار و نهاد خانواده نسبت به افراد آن از جمله کودکان به عنوان فرزندان، کاملاً اولویت و ارجحیت دارد؛ بنابراین تعریف و تحدید موضوع حقوق کودک

پیرامون حق کودکان بر منع تبعیض، مبتنی بر مواردی همچون: اهمیت و تداوم موضوع «امت اسلامی» و تأکید بر وحدت بین مسلمانان جهان، تشکیل و تداوم نهاد خانواده، اهمیت نقش همسری برای زنان و مردان، اهمیت نقش پدری و مادری بر مبنای ارزش‌های اسلامی مطرح می‌شوند؛ بنابراین گویی تعریف حقوق کودک در جوامع مسلمان از جمله ایران، تأکید بر حفظ فضای اسلامی و اکثریت مسلمان برای هم‌بستگی و یکپارچگی بیشتر در جامعه و نیز حفظ و تداوم ساختار خانواده است. هویت و تابعیت نیز براساس تداوم نهاد خانواده، منافع عالیه کودک نیز براساس حفظ هم‌بستگی و حفظ و تداوم روابط خانوادگی و خویشاوندی، تعریف و تعیین می‌شوند؛ اما در عرصه بین‌المللی یا جامعه جهانی، حقوق کودک پیرامون مواردی همچون منع تبعیض، هویت و تابعیت و منافع عالیه، کاملاً مبتنی بر نگاه و فرهنگ فردگرایانه است؛ گویی، فردیت برای یک کودک مهم و کودک به‌عنوان کنشگری مستقل و مجزا از هر نهادهای از جمله نهاد خانواده، تعریف می‌شود. این موضوع نشان می‌دهد که هسته یا «اتم» جامعه اسلامی ایرانی و همچنین جهان اسلام، خانواده است و روح مسلط بر آن نیز رویکرد جمع‌گرایی است. اتم جامعه جهانی به‌خصوص کنوانسیون حقوق کودک و جوامع اروپایی و آمریکایی، فرد و روح مسلط بر آن‌ها رویکرد فردگرایی است؛ بنابراین چنین موضوعی بیانگر تفاوت مبنایی هر دو رویکرد است.

یکی دیگر از جمله حقوق بنیادین کودکان، حق کودک بر آزادی، مشارکت و شنیده شدن است. لازم به توجه است که در همه عرصه‌های جامعه ایران، جوامع دیگر جهان اسلام و نیز کنوانسیون حقوق کودک و جامعه جهانی، حق کودک بر آزادی فکر، عقیده، بیان و عمل، مشارکت، شنیده شدن، رعایت حق خلوت و حفظ حریم خصوصی، مورد توجه تأکید قرار گرفته است. باید توجه داشت که مبنای فکری و عقیدتی هر چهار عرصه مورد مطالعه یکسان نیستند و در هسته مبنایی جمع‌گرایی و فردگرایی آن‌ها، سه عرصه قوانین و مقررات تقنینی ایران، دین اسلام و میثاق اسلامی حقوق کودک (جهان اسلام) جمع‌گرا و آزادی کودک را در درون نهاد خانواده و پیرو والدین و سرپرستانش تعریف می‌کنند؛ بنابراین، حق کودک بر آزادی، مشارکت و شنیده شدن در راستای مصلحت کودک از منظر حضور در ساختار خانواده مطرح می‌شوند که می‌تواند الگوی مهمی را در مراحل زندگی کودک برای استیفای حق در کل جامعه فراهم کند. درحالی‌که در کنوانسیون حقوق کودک (جامعه جهانی)، مبنای عقیدتی فردگرایانه است که برای کودک حق بر آزادی، مشارکت و شنیده شدن را به‌صورت مستقل و مطلق تعریف می‌کند.

۴-۳. فضای معنایی حق کودک بر خانواده، سلامت، پرورش، امنیت

ازجمله حقوق دیگر کودک که در همه قوانین و مقررات در ایران، سیاست‌گذاری‌های داخلی در سه عرصه حاکمیتی، دولتی و دیوان‌سالاری، سیاست‌گذاری‌های جامعه جهانی (بین‌الملل)، سیاست‌گذاری‌های جهان اسلام و آیین اسلام مورد تأکید و توجه قرار گرفته‌اند، حق کودک بر خانواده، سلامت و پرورش است.

ازجمله حق دیگری که برای کودکان مطرح است، حق کودکان برای برخورداری از نهاد خانواده، بهره‌مندی از انجام و تحقق مسئولیت نهاد خانواده در برابر کودک، داشتن سلامت، رفاه و امنیت است. پیرو حقوق مذکور، تلاش برای بهره‌مندی کودک از خانواده و نیز تداوم حضور کودک در درون نهاد خانواده، صورت پذیرفتن مسئولیت‌های خانواده برای کودک و همچنین، حمایت جامعه و دولت از نهاد خانواده برای انجام هرچه بهتر همه مسئولیت‌هایش برای کودک، مورد توجه و تأکید هستند. علاوه بر این، تأمین بیمه سلامت و عمر برای همه کودکان و نیز بهره‌مندی کودکان از تأمین اجتماعی و بهبود وضعیت تغذیه آن‌ها، حمایت از کودکان برای تأمین مواد غذایی و ریزمغذی‌های مورد نیاز آن‌ها، تأمین امکانات ورزشی، تفریحی و بازی برای کودکان و نیز برخورداری کودک از امکان آموزش ازجمله بهره‌مندی از فرایند مشخص جامعه‌پذیری و بهره‌مندی کودک از تربیت و پرورش که هماهنگ و متناسب با زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی که کودک در آن زندگی می‌کند، ازجمله مواردی همچون یادگیری زبان رسمی و نیز زبان بومی جامعه کودک و نیز بهره‌مندی از امکان آموزش و تحصیل در نهاد مدرسه، و نیز بهره‌مندی از آموزش و یادگیری ارزش‌ها، سنت‌ها و خرده فرهنگ‌ها، ازجمله حقوقی هستند که برای همه کودکان مطرح و مورد تأکید قرار گرفته‌اند.

لازم به توجه است که آموزش و پرورش می‌بایست همه مؤلفه‌های حقوق تربیتی کودک را برای دانش‌آموزان به‌عنوان کودکان معرفی نماید. همچنین، حقوق کودک باید از طرف سامانه آموزشی از لحظه ورود کودکان به مدرسه تا لحظه اتمام دوران مدرسه به آن‌ها گوشزد شود و تعالیم درسی نیز باید بر پایه این مؤلفه‌ها شکل گیرند. دولت نیز باید حق دسترسی به آموزش و پرورش به‌خصوص آموزش و پرورش با کیفیت را در تمام نقاط کشور اجرا نماید و باعث تربیت نسلی متعهد و متخصص شود. بنابراین آموزش حقوق کودک در مدارس، موجب ترویج احترام به حقوق انسانی دیگران شده و جامعه‌ای به دور از خشونت را تربیت می‌کند (پاری‌قلی و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۰-۲۱). در رابطه با حق کودک بر خانواده، سلامت و پرورش، چند نکته مهم و نیازمند

توجه وجود دارد. در راستای حمایت از کودکان بی‌سرپرست و یتیم و فاقد خانواده، موضوع خانواده جایگزین مطرح می‌شود. در این راستا «فرزندخواندگی» توسط کنوانسیون حقوق کودک مطرح می‌شود که در مقابل، جامعه ایرانی و دیگر جوامع جهان اسلام و نیز میثاق حقوق کودک در اسلام آن را رد می‌کنند و به جای آن بر قیمومت و سرپرستی و حضانت، تأکید دارند. باید توجه داشت که از منظر میثاق مذکور و جوامع مسلمان، فرزندخواندگی، موجب ایجاد بسترهایی برای شکل‌گیری سوءاستفاده و بهره‌برداری از منافع عالیه کودکان است. براساس موضوع فرزندخواندگی، فردی که یک کودک را به فرزندخواندگی پذیرفته است از کودک ارث می‌برد؛ بنابراین، کودکی که دارایی و ارث بسیاری دارد در خطر جانی و مالی قرار می‌گیرد. در ایران و جهان اسلام موضوع فرزندخواندگی رد می‌شود و با تعریف سامانه قیمومت و حضانت، احتمال تضييع حقوق کودکانی که به سرپرستی دیگران سپرده می‌شوند کاهش می‌یابد. چنین امری بی‌ارتباط با موضوع حق کودکان بر امنیت آن‌ها نیست. هرچند که حق کودک بر امنیت بسیار گسترده‌تر است. بنابراین حقوق کودکان بر امنیت شامل منع حضور کودکان در مخاصمات مسلحانه نیز است. در همه پنج عرصه مورد تحلیل، به اهمیت امنیت برای کودکان و منع مشارکت کودکان در جنگ‌ها تأکید شده است. بنابراین، اجبار به شرکت در جنگ‌ها و مخاصمات مسلحانه برای کودکان ممنوع است و نقض آزادی آن‌ها نیز محسوب می‌شود.

۴-۴. فضای معنایی حق کودک بر توانمندسازی و مهارت‌آموزی

حق کودکان برای توانمندسازی و مهارت‌آموزی بر موضوع «آموزش مهارت» های مختلف به کودکان و نیز «روحیه کار و کارآفرینی» آن‌ها تأکید دارد. حق مذکور در سیاست‌گذاری‌های داخلی ایران مطرح شده اما در کنوانسیون حقوق کودک و میثاق حقوق کودک در اسلام نادیده گرفته شده است. در کنوانسیون حقوق کودک و میثاق حقوق کودک در اسلام صرفاً در مورد حمایت از کودکان آسیب‌دیده، به‌خصوص ایجاد حمایت از کودکان کار و منع کار کودکان صحبت شده است و این امر نیز کاملاً رنگ آسیب‌شناسانه دارد. البته براساس شرایط اجتماعی و فرهنگی جامعه ایران در طول تاریخ و مبانی دین اسلام و قواعد فقهی-اسلامی رایج در ایران، داشتن مهارت، روحیه کار و کارآفرینی «موضوع‌هایی اخلاقی» به شمار می‌روند که پیرامون حقوق کودک، قشر کودک نیز باید مورد مهارت‌آموزی و آموزش قرار گیرند. بنابراین در قوانین جامعه ایران، کار کردن برای همه کودکان ۱۵ سال (در ساختار غیردولتی) به بالا با رعایت

مقررات مربوط به سلامت محیط کاری، سختی کار و بیمه کردن کارکنان، کاملاً قانونی و مجاز است.

۴-۵. فضای معنایی حق کودکان دشوار بر حمایت ویژه

یکی دیگر از حقوق کودکان، ایجاد حمایت از کودکانی است که دارای شرایط خاص هستند؛ این امر شامل حمایت از کودکانی است که دارای شرایط «دشوار»^۱ یا معلولیت هستند و کودکانی که به دلیل بزهکاری و معارضة با قانون، انحرافات، آسیب‌دیدگی و در معرض آسیب بودن، دارای شرایطی «ویژه» هستند؛ بنابراین توجه به کودکان مذکور در همه پنج عرصه مورد مطالعه، صورت پذیرفته است. اما باید توجه داشت در کنار کودکان دشوار کودکانی وجود دارند که دارای توانمندی و یا استعدادی «برتر» هستند که چنین شرایطی، آن‌ها را ویژه می‌کند؛ بنابراین نیازمند توجه و سیاست‌گذاری مجزا و حمایت‌های متمرکزتری هستند. چنین توجه و حمایتی تنها در سیاست‌گذاری‌های داخلی ایران مطرح شده‌اند و شواهدی در کنوانسیون حقوق کودک و میثاق اسلامی در این رابطه وجود ندارد. بنابراین باید مطرح کرد که رویکرد مسلط بر ساختار حقوق کودک در کنوانسیون حقوق کودک و میثاق اسلامی حقوق کودک، رویکردی کاملاً آسیب‌شناسانه است. گویی تنها بر جنبه‌های آسیبی، نقاط ضعف و ناتوانی کودکان و نیز نیاز کودکان به حمایت برای تسهیل و رفع ناتوانی و مشکلات آن‌ها، توجه شده است بنابراین کودکان معمولی و دارای شرایط برتر، مغفول مانده و یا کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند.

۴-۶. فضای معنایی حق کودک بر جامعه دوستدار کودک

در صورتی که در یک جامعه، زمینه‌ها و بسترهای مختلف برای تحقق حقوق کودکان تغییر کرده و تنظیم شوند جامعه، دوستدار کودک خواهد بود. به شکلی که در آن جنبه‌های مختلف زندگی کودکان و حقوق آن‌ها مورد توجه قرار می‌گیرند. البته جامعه دوستدار کودک و تحقق حقوق کودک به یکدیگر وابسته‌اند زیرا حقوق کودک در جامعه‌ای محقق می‌شود که دوستدار کودک باشد و برای قشر کودک اهمیت قائل شود.

در جامعه ایرانی در تنظیم قوانین و مقررات تقنینی به کودکان و حمایت از آن‌ها

۱. مفهومی خود ساخته برای اشاره به کودکان دارای معلولیت.

توجه شده است. علاوه بر این، «قانون اجازه الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون حقوق کودک» در ۱۳۷۲/۱۲/۱ ه.ش، تصویب شد و کشور ایران به کنوانسیون حقوق کودک پیوست و با ایجاد ساختار داخلی در ایران در قالب مرجع ملی کنوانسیون حقوق کودک در ۱۳۸۸ ه.ش، برنامه عمل جامع خود را در افق ۱۴۰۴، تنظیم نمود و اقدام به راه‌اندازی کمیته‌های استانی حقوق کودک در ۳۱ استان کشور را پیش گرفت. بعدها نیز لایحه حمایت از حقوق کودک و نوجوان در بهمن‌ماه ۱۳۹۶، در قالب ۵۱ ماده توسط مجلس شورای اسلامی تصویب شد که در آن، حقوق کودکان در عرصه‌های مختلف اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی تعریف شده و ضمانت اجرایی یافتند.

در میثاق اسلامی حقوق کودک نیز، تحقق حقوق کودک منوط به وجود جامعه دوستدار کودک مطرح شده است و در مواد ۲۲، ۲۳، ۲۴ و ۲۵ تمام کشورهای عضو میثاق موظف به حمایت از حقوق کودک و رعایت آن گردیده‌اند.

توجه به وجود جامعه دوستدار کودک برای تحقق حقوق کودکان در کنوانسیون حقوق کودک نیز مورد توجه قرار گرفته است. براساس ماده ۴ کنوانسیون در مورد تحقق حقوق کودکان «دولت‌ها باید در اجرای پیمان حقوق کودک بیشترین تلاش خود را به‌کار ببندند.» و براساس ماده ۴۳ تا ۵۴ «به‌منظور بررسی پیشرفت کشورهای عضو کنوانسیون و در جهت تحقق تعهداتشان در قبال آن، باید کمیته‌ای در مورد حقوق کودک و در راستای انجام وظایفش تشکیل گردد.»

۵. نتیجه‌گیری و پیشنهاد

در پژوهش حاضر به دنبال شناسایی گونه‌های حقوق کودک در پنج عرصه اجتماعی و فرهنگی مختلف قوانین و مقررات در ایران؛ سیاست‌گذاری‌های داخلی در سه عرصه حاکمیتی، دولتی و دیوان‌سالاری؛ سیاست‌گذاری‌های جامعه جهانی (بین‌الملل)؛ احکام دین اسلام؛ سیاست‌گذاری‌های جهان اسلام بوده‌ایم. در همین راستا گونه‌شناسی، چگونگی گونه‌ها و تحلیل تطبیقی مورد نظر بوده است. روش تحقیق نیز با رویکرد کیفی و روش تحلیل محتوا بوده است.

در پاسخ‌گویی به پرسش پژوهش، پیرامون گونه‌های حقوق کودک در پنج عرصه اجتماعی و فرهنگی تعیین‌کننده در جامعه ایران را به‌صورت مدلی مفهومی ارائه کردیم. در ادامه هر یک از گونه‌ها را از منظر هر پنج عرصه مورد تحلیل محتوای کیفی

به‌صورت تطبیقی قرار دادیم. هشت مفهوم اصلی با زیرمجموعه‌های مرحله یک و دو برای مفاهیم پیچیده بیانگر گونه‌های اجتماعی و فرهنگی حقوق کودک در جامعه ایرانی اسلامی براساس پنج حوزه تعیین‌بخش آن، هستند. مجموعه حقوق مطرح شده در مدل مفهومی به‌صورت شفاف و مستقیم یا مستتر و غیرمستقیم در پنج حوزه اجتماعی و فرهنگی تعیین‌بخش، استخراج شده‌اند.

پنج حوزه اجتماعی و فرهنگی تعیین‌کننده حقوق کودک در جامعه ایرانی اسلامی شامل قوانین و مقررات در ایران؛ سیاست‌گذاری‌های داخلی در سه عرصه حاکمیتی، دولتی و دیوان‌سالاری؛ سیاست‌گذاری‌های جامعه جهانی (بین‌الملل)؛ احکام دین اسلام؛ سیاست‌گذاری‌های جهان اسلام، دارای شباهت‌ها و تفاوت‌هایی در تعریف و تدقیق هریک از گونه‌های حقوق کودک بودند که در طول ارائه یافته‌ها به‌صورت دقیق‌تر به هر یک از آن‌ها پرداختیم؛ اما مهم‌ترین موضوع‌ها که بیانگر تفاوت‌ها عمیق در بین پنج حوزه تعیین‌بخش حقوق کودک در جامعه ایرانی اسلامی هستند مربوط به تعریف مفهوم کودک، حق حیات، خانواده جایگزین است.

در نتیجه در عرصه‌های داخلی ایران و جهان اسلام، تعریف کودک و محدوده سنی کودکی شامل دوران پیش از تولد یا دوران جنینی از زمان تشکیل نطفه نیز می‌شود به همین دلیل برای جنین حقوق مختلفی از جمله حق حیات تعریف می‌شود؛ پیرو همین امر سقط جنین غیرمجاز و مطرود است؛ اما در قواعد بین‌المللی با محوریت کنوانسیون حقوق کودک، دوران جنینی مشمول دوران کودکی نمی‌شود و سقط جنین به‌عنوان شاخصه اصلی حق بر حیات مجاز است و حتی مهم‌ترین و مبنایی‌ترین حق برای کودکان در دوران پیش از تولد نادیده گرفته می‌شود. همچنین در بیان حق کودکان برای داشتن خانواده و یا خانواده جایگزین، کنوانسیون حقوق کودک به فرزندخواندگی تأکید دارد؛ اما در ایران و جهان اسلام، فرزندخواندگی کاملاً مرسوم و رد شده است بنابراین به‌جای آن بر موضوع قیمومت و حضانت، تأکید شده است زیرا قیمومت و حضانت، احتمال تضییع شدن حق و حقوق کودکانی که به دیگران در جهت سرپرستی سپرده می‌شوند را کاهش می‌دهد. چنین امری بی‌ارتباط با موضوع حق کودکان بر امنیت آن‌ها نیست.

در نهایت باید گفت که ساختار رسمی و اجرایی حقوق کودک در ایران و جهان اسلام نیازمند بازبینی بیشتر در جهت تعریف و ترویج حقوق بومی کودکان و یا گونه‌های متناسب با زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی داخلی است. چنین امری در راستای پرهیز از کپی کردن موارد از کنوانسیون حقوق کودک در سطح اجرایی است؛

همچنین، تلاشی در جهت شناسایی مواردی از حقوق کودک است که متناسب با بسترهای داخلی جامعه ایرانی اسلامی باشند و برای قشر کودک نیز تعریف و ضمانت اجرایی بیابند.

پیشنهاد می‌شود که در عرصه سیاستی، نهاد اصلی مربوط به حقوق کودک که همان مرجع ملی کنوانسیون حقوق کودک است اقدام به مطالعه و بررسی دقیق ابعاد حقوق کودک به‌خصوص در بسترهای اجتماعی و فرهنگی جامعه ایرانی اسلامی به‌صورت درزمانی نماید؛ در نهایت نیز، شاخص‌های بومی حقوق کودک را احصا و در عرصه جامعه بین‌المللی به‌خصوص نشست‌های کنوانسیون حقوق کودک، ارائه نموده و بر حفظ ماهیت بومی حقوق کودک تأکید نماید؛ در پایان نیز حق شرط خود را تدقیق و مورد پیگیری قرار دهد.

فهرست منابع

- آرتیدا، طیبه؛ تقی‌زاده، مرضیه (۱۳۹۱)، حقوق کودکان و نوجوانان در جمهوری اسلامی ایران: مجموعه قوانین و مقررات تا پایان سال ۱۳۸۸، جلد اول، چاپ اول، تهران: نشر یونیسف.
- برنامه هدفمندسازی یارانه‌ها (۱۳۸۸)، آرشیو وزارت کشور.
- تأسیس وزارت رفاه اجتماعی (۱۳۸۴)، آرشیو وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی ایران.
- تدوین پیش‌نویس سند ملی امنیت بانوان و کودکان در روابط اجتماعی (مجموعه دستگاه‌های دولتی) (۱۳۹۲)، دفتر امور بانوان و خانواده ریاست جمهوری، وزارت کشور.
- سازمان ملل متحد (۱۳۸۴)، آرمان‌ها و اهداف توسعه هزاره، ترجمه سید مهدی آرای و همکاران، تهران: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.
- سند ملی توسعه فرابخشی امنیت غذا و تغذیه (۱۳۸۳)، وزارت بهداشت و درمان ایران.
- سند توسعه پژوهش و فناوری وزارت نفت (برنامه ۴) (۱۳۸۵)، وزارت نفت ایران.
- سند نقشه جامع علمی کشور (۱۳۸۹)، آرشیو وزارت علوم، تحقیقات و فناوری ایران.
- سند چشم‌انداز وزارت نیرو (۱۳۹۰)، وزارت نیرو ایران.
- سند راهبردی کشور در امور نخبگان (۱۳۹۰)، آرشیو وزارت علوم، تحقیقات و فناوری ایران.
- سند کاهش آسیب‌های اجتماعی، سازمان امور اجتماعی یا شورای اجتماعی کشور (۱۳۹۵)، سازمان امور اجتماعی، آرشیو وزارت کشور.
- سند ملی توسعه بخش بهداشت و درمان (سلامت) (۱۳۸۳)، وزارت بهداشت و درمان ایران.
- شعبان، مریم (۱۳۹۹)، جامعه‌شناسی کودکی در ایران، رساله دکتری با راهنمایی دکتر تقی آزاد ارمکی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
- شعبان، مریم (۱۴۰۴)، راهبردهای اجتماعی و فرهنگی دانشگاه در برابر کودکان و

نوجوانان مطالعه اسناد حقوقی قانونی ایران، مجله راهبرد اجتماعی فرهنگی، دوره سوم، شماره ۵۷، صص ۸۰۹-۸۳۶.

کاظمی، سید علی (۱۳۹۴)، گزیده اسناد بین‌المللی حقوق کودک، تهران: معاونت حقوقی قوه قضاییه.

مجموعه سیاست‌گذاری‌های حاکمیتی از ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۹، در آرشیو شورای عالی انقلاب فرهنگی، ایران.

مصفا، نسرین (۱۳۸۳)؛ کنوانسیون حقوق کودک و بهره‌وری از آن در حقوق داخلی ایران، تهران: نشر دانشکده حقوق و علوم سیاسی تهران.

منشور حقوق شهروندی (۱۳۹۵)، دفتر ریاست جمهوری، آرشیو وزارت کشور.

نقشه جامع علمی سلامت کشور (۱۳۸۹)، وزارت بهداشت و درمان ایران.

نوبهار، وحید؛ فرزاد جلالی؛ محمد واعظ طبسی (۱۳۸۲)، درآمدی بر حقوق کودک، چاپ اول، مشهد: بنیاد پرورش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.

یاری‌قلی، بهبود؛ عباسی چوب‌تراش، معصومه؛ عباسی، سحر (۱۳۹۸)، جایگاه مؤلفه‌های حقوق تربیتی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی، مجله راهبرد فرهنگی اجتماعی، سال هشتم، شماره سی، صص ۲۹۹-۳۲۳.

References

- Artida, Tayyebbeh; Taghizadeh, Marzieh (2012), Children and Adolescent Rights in the Islamic Republic of Iran: A Collection of Laws and Regulations Until the End of 2009, Volume 1, First Edition, Tehran: UNICEF Publishing .(In Persian)
- Collection of Governmental Policies from 1989 to 2019, in the archives of the Supreme Council of the Cultural Revolution, Iran .(In Persian)
- Comprehensive Scientific Map of the Country Document (2009), Archives of the Ministry of Science, Research and Technology of Iran .(In Persian)
- Comprehensive Scientific Map of the Country's Health (2010), Ministry of Health and Treatment of Iran .(In Persian)
- Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (CPPCG), 9 December 1948.
- Convention on the Rights of the Child, Adopted and opened for signature (1959).
- Charter of Citizens' Rights (2016), Presidential Office, Archives of the Ministry of Interior .(In Persian)
- Drafting of the National Security Document for Women and Children in Social Relations (Government Agencies Collection) (2013), Presidential Office of Women and Family Affairs, Ministry of Interior .(In Persian)
- Establishment of the Ministry of Social Welfare (2005), Ministry of Cooperatives, Labor and Social Welfare Archives of Iran .(In Persian)
- Kazemi, Seyed Ali (2015), Selection of International Documents on the Rights of the Child, Tehran: Legal Department of the Judiciary .(In Persian)
- Mosfa, Nasrin (2004); Convention on the Rights of the Child and its Implementation in the Domestic Law of Iran, Tehran: Tehran Faculty of Law and Political Science Publications .(In Persian)
- National Cross-Sectoral Development Document for Food and Nutrition Security (2004), Ministry of Health and Treatment of Iran .(In Persian)
- National Development Document for the Health and Treatment Sector (Health) (2004), Ministry of Health and Treatment of Iran .(In Persian)
- National Strategic Document on Elite Affairs (2011), Archives of the Ministry of Science, Research and Technology of Iran .(In Persian)
- Nobahar, Vahid; Farzad Jalali; Mohammad Vaez Tabasi (2003); Introduction to Child Rights, First Edition, Mashhad: Astan Quds Razavi Islamic Education Foundation .(In Persian)

- Research and Technology Development Document of the Ministry of Petroleum (Program 4) (2006), Ministry of Petroleum of Iran .(In Persian)
- Shaban, Maryam (2020); Sociology of Childhood in Iran, PhD thesis supervised by Dr. Taghi Azad Aramaki, Faculty of Social Sciences, University of Tehran .(In Persian)
- Shaban, Maryam (2025), Social and Cultural Strategies of the University towards Children and Adolescents: Study of Legal and Legal Documents of Iran, Journal of Social and Cultural Strategy, Volume 3, Issue 57, pp. 809-836. (In Persian)
- Social Harm Reduction Document, Social Affairs Organization or National Social Council (2016), Social Affairs Organization, Archives of the Ministry of Interior .(In Persian)
- Subsidies Targeting Program (2009), Ministry of Interior Archives .(In Persian)
- United Nations (2005); Millennium Development Goals and Objectives, translated by Seyyed Mehdi Araei and colleagues, Tehran: National Management and Planning Organization .(In Persian)
- Vision Document of the Ministry of Energy (2019), Ministry of Energy of Iran .(In Persian)
- Yarigholi, Behbood; Abbasi Choubtarash, Masoumeh; Abbasi, Sahar (1398), The Position of Educational Rights Components in Elementary School Textbooks, Journal of Social and Cultural Strategy, Volume 8, Issue 3, pp. 299-323. (In Persian)